

De Nederlandse zoektocht naar het Nieuwe Normaal

Onderzoek in de 'kraamkamers' van nieuwe omgangsvormen in coronatijd, door het Gilde van Polder-Antropologen onder leiding van Antropoloog des Vaderlands dr. Danielle Braun.

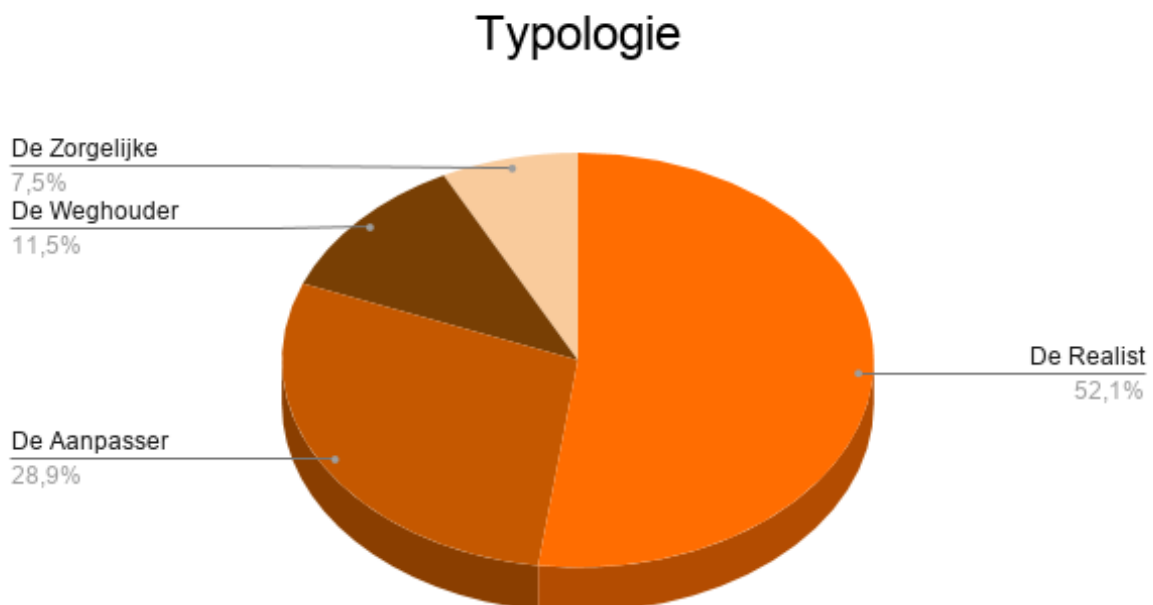
Een groots onderzoek is afgerond. Het Gilde van Polder-Antropologen bracht de culturele landkaart van Nederland in beeld nu de tijd van 'het nieuwe normaal' lijkt aangebroken. Een onderzoeksteam van zestig antropologen heeft veldwerk verricht naar veranderingen in onze omgangsvormen, nadat corona ons dwong om eeuwenoude sociale codes op te schorten. Zijn we al bereid om onze gebruiken en rituelen op te geven? Is onze cultuur al aan het veranderen? Welke omgangsvormen zijn blijvend anders? Welke creatieve nieuwe begroetingen hebben we bedacht? Gaan onze kinderen ooit nog handen geven? Het onderzoek richt zich vooral op ouders en onderwijsgevendenden die voor de vraag staan hoe zij een toekomstige generatie voorbereiden op de samenleving van 'het nieuwe normaal'. En op de belevingswereld van kinderen. Hoe gaan zij om met corona en wat vinden zij nu eigenlijk 'normaal'?

De resultaten in highlights:

Hieronder volgen de meest opmerkelijke resultaten. Voor de uitwerking en pakkende citaten en microstories verwijzen we naar de bijlage.

Zijn we al in het nieuwe normaal?

Ja, al doen we het nog mopperend en morrelend en met weemoed naar het oude, we zijn met cultuuraanpassing bezig, waarvan een deel blijvend zal zijn.

We passen onze omgangsvormen al aan; ongeveer 30% van de mensen draagt echt al nieuwe omgangsvormen over aan kinderen; de Aanpassers. We kunnen verwachten dat een aantal van deze nieuwe omgangsvormen blijvend zal zijn. Daarnaast noemt ruim 50% zichzelf een Realist; die passen een beetje mopperend aan en hopen dat de wereld straks weer de oude is. Kinderen pakken die aanpassingen snel en adaptief op. Zo'n 20% van de mensen houdt corona helemaal bij kinderen weg of is echt (zeer) bezorgd over de pandemie.

Natuurlijk kunnen we niet helemaal voorspellen wat er gebeurt als er een vaccin is. Maar op basis van wat we nu zien vanuit antropologische kennis over

cultuurvorming, kunnen we concluderen dat er al wezenlijke veranderingen hebben plaatsgevonden.

Wat blijft en wat verdwijnt: handen geven verdwijnt en de drie zoenen zeker. Oma's en opa's knuffelen blijven we doen. Kinderen zijn zelfstandiger op school en sport; ouders gaan definitief de school en het zwembad uit. Winkelen gaan we nog meer online doen. Kerken zullen ook in de toekomst online blijven streamen. Verre reizen en vliegen worden minder vanzelfsprekend. Vieren willen we graag weer gaan doen; we zullen wel creatiever zijn in de vorm. Werk en privé gaan meer in elkaar over lopen. Balans wordt belangrijker. Het grote moeten en presteren willen we niet meer, ook al verdienen we dan wat minder. Meer dan de helft van ouders en kinderen denkt dat er altijd virussen zullen blijven komen en gaan en dat we met pandemieën zullen moeten leren leven. Het nieuwe normaal doet stap voor stap haar intreden.

Begroetingen

Handen geven doen we niet meer, maar missen we wel. Kinderen vinden dat juist relaxed. Jonge kinderen leren geen handen geven nu. We begroeten met knikjes, ogen en op scholen soms creatief. De drie zoenen willen we nooit meer terug. Op basis van wat we nu zien, en met onze antropologische kennis durven we te zeggen dat de nieuwe generatie geen handen meer zal gaan geven als standaard begroeting. Handen geven zal, ook al komt er een vaccin, iets van de 'oude' generatie zijn en op termijn verdwijnen.

Ouderen knuffelen

Opa en oma worden nog steeds geknuffeld. De eerste maanden even niet, maar nu knuffelt zeker 90% weer. Het zijn juist de ouderen die het lichamelijke contact initiëren. Opmerkelijk resultaat, aangezien we inmiddels steeds beter weten dat kinderen het virus ook overdragen.

Winkelen

Kinderen komen nauwelijks nog in winkels en al helemaal niet meer in supermarkten. Ze leren meer over online winkelen dan over naar de winkel gaan.

Kleine kring

We leven in kleinere bubbels van intieme sociale verbanden: school, gezin (inclusief opa & oma) en weinig contact daarbuiten. Veel gezinnen vinden dat kleine best fijn.

Spel en corona

Corona vindt haar weg in spel, tekeningen en imitatie. Angst wordt in spel geuit. Corona is ook een scheldwoord en iets om mee te pesten.

Opgesloten kinderen

Een enkel (ook jong) kind zit geïsoleerd thuis alleen op een kamer als hij of zij corona heeft of in verband met een kwetsbare gezondheid.

Angst

We zijn niet zo bang voor corona en dragen de angst liever niet over aan kinderen.

Vieren

We vieren minder en in kleinere kring. Een nieuw fenomeen is de blokjesverjaardag. We zijn enorm creatief in nieuwe manieren van vieren en rituelen bedenken. In de zomer was het gemakkelijker dan in de winter. Kinderen maken zich zorgen over Sinterklaas- en Kerstvieringen.

Vakantie

Vakanties zijn anders gevierd. In Nederland of Europa. Voor de komende winter en het voorjaar maken weinig mensen vakantieplannen. We vinden het niet leuk dat voor activiteiten plekken gereserveerd moeten worden. We gaan graag op vakantie naar een land met strenge coronamaatregelen.

Thuisblijven

Sommige ouders (met name moeders) die hun baan kwijtraken in deze tijd vinden dat wel even prima en een goede kans om meer bij de kinderen te zijn. Ze doen het rustig aan in het zoeken naar een nieuwe baan.

Nieuwe soberheid

De ouders die wij spraken, hebben weinig eigen angst voor economische gevolgen. Wel doen ze het financieel wat rustiger aan. Die nieuwe soberheid vinden veel gezinnen prettig. Als er wel geldproblemen zijn, hebben kinderen hier ook last van.

Geloof en kerk

In kerkelijke gezinnen vanuit verschillende religies is geloof steunend voor kinderen en ouders; weinigen zien corona als straf van God of Allah. De online kerkdiensten vinden veel mensen handig, al missen ze de samenkomst.

Zelfstandigheid

Kinderen zijn zelfstandiger geworden op school, bij sport en bij de kinderopvang. Daar zijn docenten en begeleiders erg blij mee. Kinderen zijn trots. In het begin was het wel even wennen en gaf het soms tranen.

Zingeving

Zingeving, religie, verstillings en aandacht worden belangrijker in coronatijd.

China en de vleermuis

De vleermuis en China houden kinderen erg bezig als verklaringsmodel voor corona. Ze vinden China vaak vies en de vleermuis eten ook. Het is immers verteld op het Jeugdjournaal.

Leren leven met het virus

Ongeveer de helft van de ouders, begeleiders en kinderen gaan ervan uit dat het virus (of variaties erop) een blijvend deel van onze toekomst uitmaakt en we dus echt anders gaan leven met nieuwe omgangsvormen. Het virus gaat niet meer weg, denken we. De wendbaarheid en aanpassingskracht van de groep jonge gezinnen zijn opmerkelijk. "Je moet ermee leren leven", is het leidende motto in de meeste huishoudens.

Werk en thuis

Werk en privé gaan meer in elkaar over lopen. Thuiswerken zal onderdeel blijven van het nieuwe werken. Het wordt normaal dat een kind tijdens een meeting op schoot kruipt. Werkkleding zal informelere worden.

Zorgen over jongeren

Ouders van pubers en studenten zijn zorgelijk over de ontwikkeling en toekomst van hun kinderen door de invloed van corona. Ouders van jongere kinderen zijn minder zorgelijk.

De onderzoeksvraag: dragen we het nieuw normaal al over?

“Een half jaar geleden vonden we iemand onbeleefd die weigerde om anderen een hand te geven. Dat stond haaks op onze Nederlandse omgangsvormen. Nu zouden we het smakeloos vinden wanneer een ander met uitgestoken hand op ons afkomt. Het taboe van gisteren is vandaag opeens de sociale norm geworden”, zegt onderzoeksleider dr. Danielle Braun. Ook het dragen van een mondkapje was tot voor kort voorbehouden aan Aziatische toeristen die door de meeste Nederlanders meewarig werden aangekeken. “Iemand ‘van ons’ die vroeger een mondkapje droeg, zouden we hebben doorverwezen naar een psychiater om te worden behandeld wegens smetvrees. Ook het politieke debat over gezichtsbedekkende kleding hing samen met de eeuwenoude conventie dat je elkaar met ‘open vizier’ tegemoet treedt. Al die ongeschreven codes zijn door corona gekanteld. Ik was bloednieuwsgierig of we nu al in het nieuwe normaal zijn beland. De manier om dat te weten te komen, is om te onderzoeken welke normen, waarden en omgangsvormen we overdragen aan onze kinderen. En te horen wat zij nu normaal vinden. Spelen ze coronaspelletjes als ‘tikkie, jij hebt het?’”

Om te onderzoeken welke (nieuwe) sociale omgangsvormen kans maken om vast onderdeel te worden van de Nederlandse cultuur, richtten de Polder-Antropologen zich in eerste instantie op ouders, onderwijsgevenden en

kinderen. Dr. Danielle Braun: “Jonge gezinnen en basisscholen zijn de culturele kraamkamers van het ‘nieuwe normaal’. Daar worden de keuzes gemaakt die beslissend zullen zijn voor de wijze waarop wij in de toekomst met elkaar omgaan. Leren wij onze kinderen nog dat het beleefd is om bij een begroeting altijd een hand te geven, ook van een onbekende of zoeken ouders en onderwijzers naar nieuwe normen en vormen rond een begroeting? Wat gebeurt er met de ‘hug’, die onder jongeren inmiddels gemeengoed is geworden? Wat doen we met onze angst voor corona? Zijn kinderen optimistisch over hun toekomst? Braun was benieuwd welke normen en waarden we nu aan het doorgeven zijn. Die nieuwsgierigheid liep uit de hand; er ontstond een groots onderzoek, uitgevoerd door 60 polderantropologen.

Participerend onderzoek

Dr. Danielle Braun: “Antropologen hebben geleerd dat blijvende cultuurverandering begint wanneer mensen hun gedrag op nieuwkomers in de gemeenschap overdragen. Dat kunnen kinderen zijn, maar bijvoorbeeld ook nieuwe collega's in een organisatie.” Met het veldwerk dat de onderzoekers de afgelopen tijd hebben gedaan, wordt voor het eerst in beeld gebracht welke veranderingen corona op sociaal-cultureel gebied teweegbrengt. “In de antropologie ligt het accent vanouds op kwalitatieve methoden

en participerend onderzoek. Daarom houden we geen enquêtes op afstand, maar gaan we echt kijken naar de manier waarop mensen zich (anders) gedragen en luisteren we naar de verhalen die mensen zelf vertellen”, aldus Braun.

Het onderzoek

Een brigade van 60 antropologen overspoelde Nederland. Coronaproof, op 1,5 meter observerend en met veilige interviews, deels online. De polderantropologen werkten met kwalitatief antropologisch onderzoek, diepte-interviews en observaties. Dat levert veel meer diepe gegevens op dan een simpele enquête. Ze interviewden, observeerden bij scholen, jeugdinstituten, in het park, in winkels en sportclubs. En ze filmde. Ouders, onderwijzers en begeleiders en kinderen zelf. Nog nooit is er zulk grootschalig antropologisch onderzoek gedaan in Nederland. In drie weken verzamelden de Polder-Antropologen een enorme schatkist aan data. Er zijn 232 interviews afgenomen, 72 observatieverslagen gemaakt en 65 filminterviews opgenomen. De polderantropologen maakten gebruik van traditionele antropologische onderzoeksmethodiek en geavanceerde invoer- en verwerkingstools, ontworpen door ing. Colinda de Beer MSc. Een team van analisten Dr. Danielle Braun, Marijke Dieleman, drs. Arne Stoffer, Yolanda Logt en Indi Braun verwerkten de resultaten. Visueel antropoloog Silke van Diemen MSc, universitair docent aan de Universiteit Leiden, verwerkte het filmisch materiaal. De data zijn verwerkt tot artikelen, een vijftal filmdocu's en social media 'Corona Journaaltjes'. Prachtige citaten, microstories, filmpjes van ouders en hun kinderen, een typologie én een aantal grafieken met opvallende uitkomsten, zagen het daglicht.

Gilde van Polder-Antropologen

Het Gilde van Polder-Antropologen is onderdeel van de Academie voor Organisatiecultuur, Academische kennisorganisatie en opleidingsinstituut voor corporate antropologen in Nederland. Deze stroming binnen de antropologie richt zich op het ondersteunen van cultuur- en organisatieveranderingen binnen bedrijven en instellingen vanuit antropologisch wetenschappelijk kader. Dit vakgebied is in Nederland geïntroduceerd door onderzoeksleider dr. Danielle Braun, eerst aan de Vrije Universiteit in Amsterdam en daarna vanuit de Academie voor Organisatiecultuur. In deze coronatijd vond zij het de hoogste tijd om zich met antropologische onderzoekstechnieken en kennis van gedrag op het eigen polderland te richten; omdat het daar spannend genoeg is. De Polder-Antropologen trekken regelmatig met onderzoeken als deze ten velde. Alle Polder-Antropologen hebben een academische opleiding antropologie gevolgd of de met MBA vergelijkbare studie corporate antropologie.

Meer informatie en media aanvragen

Dr. Danielle Braun is beschikbaar voor toelichting in de media. Indien gewenst kan gekoppeld aan een interview, gebruik worden gemaakt van het beeldmateriaal. Voor meer informatie kunt u contact opnemen met onderzoeksleider dr. Danielle Braun, Antropoloog des Vaderlands, directeur Academie voor Organisatiecultuur, via 06 55 82 52 60 (secretariaat Marijke Dieleman 06 24 71 94

88), post@avorganisatiecultuur.nl of met persvoorlichter Jan-Willem Wits, tel. 06 13 16 21 36 of janwillemwits@gmail.com.

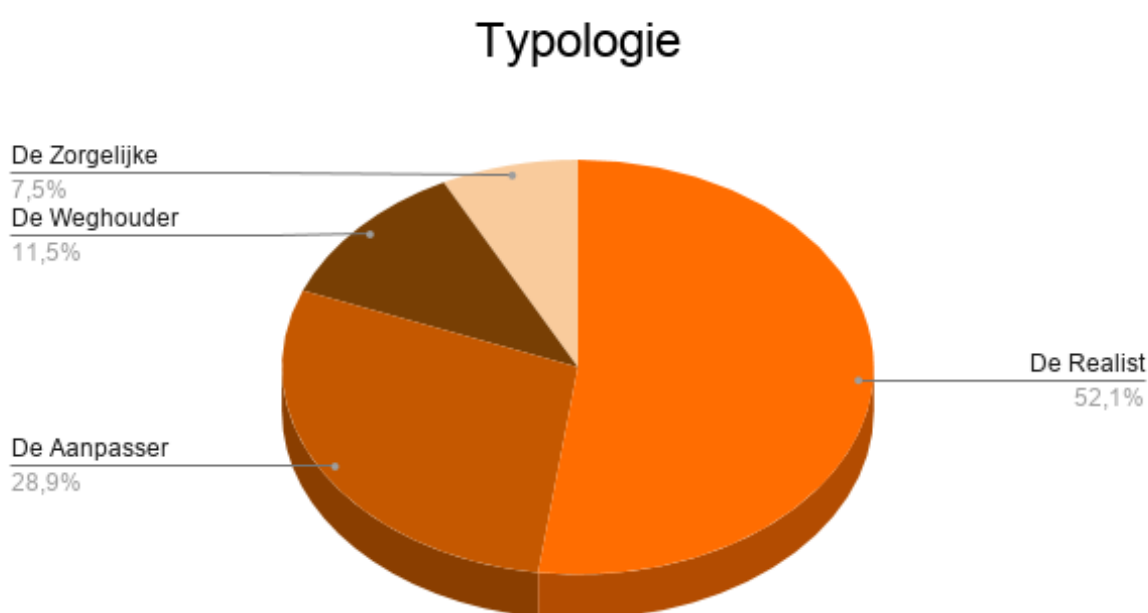
Bijlage: bespreking van de resultaten; we zijn realistisch en passen al aan op het nieuwe normaal

De highlights van de resultaten staan hierboven beschreven. Hieronder volgt een gedetailleerde uitwerking.

- **Typen corona cultuur overdragers**

We maakten een corona-cultuur-overdragers-typologie op basis van de gegevens. Daarin onderscheiden we: de Realist, de Aanpasser, de Weghouder en de Zorgelijke. Ook corona ontkenners kwamen we tegen op straat, maar die wilden meestal niet meedoen aan het onderzoek. Op basis van de diepte-interviews en observaties kregen de respondenten en geobserveerde situaties een uiteindelijk score, die vaak ook werd besproken met de geïnterviewden zelf.

Typen corona cultuur overdragers:

De aanpasser: vertelt licht en luchtig en met een kwinkslag over corona aan kinderen. Verwerkt het in spel. Maakt zelf karretjes schoon, maar leert wel nieuwe begroetingen. Geeft geen angst door, maar wel 'zo doen we het nu eenmaal'. Hoopt dat het snel over is. Maakt zich wel zorgen over toekomst,

maar laat dat niet merken. Oma en opa mogen geknuffeld worden. Vertelt ook over de mooie dingen die corona brengt.

De realist: leert kinderen over corona, hygiëne en maatregelen. Vertelt dat je er dood aan kunt gaan. Dat we het samen moeten doen. Laat kinderen meehelpen om afstand te houden, heeft hippe mondkapjes. Is realistisch ook over economische gevolgen. Duwt de ellende niet weg, maar past wel aan op leeftijd. Oma en opa worden voorzichtig of een beetje aangepast geknuffeld. Gaat ervan uit dat het nog even duurt. Voedt al op in het nieuwe normaal.

De weghouder: vertelt zo min mogelijk over corona. Wil dat kinderen zonder angst opgroeien. Vindt dat maatregelen voor volwassenen zijn, niet voor kids. Maakt zelf supermarktkarretje schoon. Omzeilt lastige situaties handig. Opa en oma mogen geknuffeld worden. Denkt dat het allemaal snel over is.

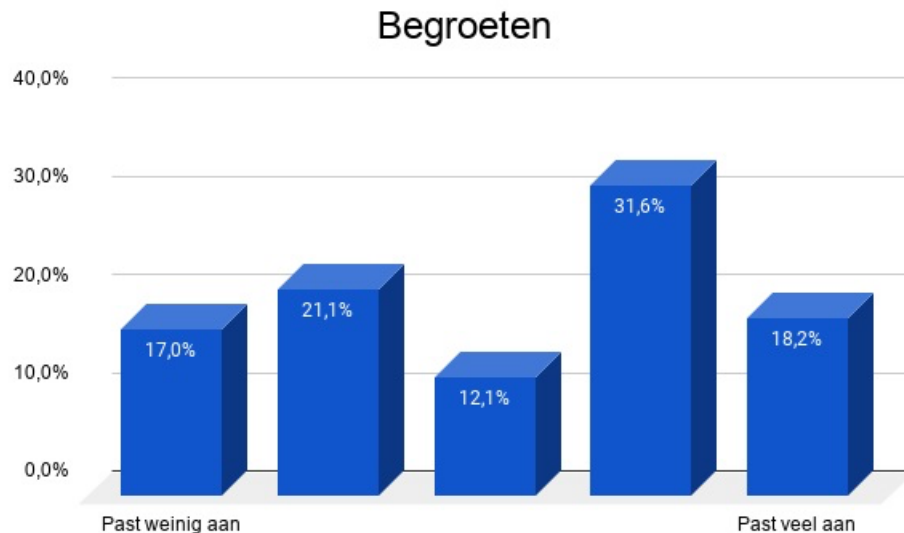
De zorgelijke: vindt corona echt eng. Kent mensen die dood zijn gegaan. Is voorzichtig en verbiedt veel. Legt ook uit waarom. Koppelt dat aan levensovertuiging of geloof. Is angstig voor toekomst, maar probeert kids daar niet mee te belasten. Soms zelf getroffen door ziekte of economische gevolgen. Er is nauwelijks bezoek. Kwetsbare kinderen worden thuisgehouden.

- **Diepte-interviews en observaties naar cultuuroverdracht**

Antropologen observeren, interviewen en hebben filminterviews afgenomen. Online en in levenden lijve. Met ouders, begeleiders en kinderen. Dat deden we aan de hand van negen items. Per item verzamelden we een grote hoeveelheid observaties, citaten en microstories. Zoals antropologen dat doen, hebben we hier patronen en grote lijnen uitgehaald en gelardeerd met voorbeelden in tekst en in filmische docu's.

Meer informatie: in de bijlagen staat per item een uitgebreide beschrijving gegeven, gelardeerd met voorbeelden. In de filmdocu's staan rake ondersteunende beelden. Hieronder een verkorte samenvatting van de resultaten per item.

1. Begroeten

Zijn we al gewend aan nieuwe manieren van begroeten? En zullen die blijvend zijn? Wat leren we onze kinderen?

Het begroeten is een van de omgangsvormen die we het meeste hebben aangepast. Tenminste, met vreemden. Volwassenen en kinderen geven echt geen handen meer. Die aanpassing ging snel en gemakkelijk. Zeker jonge kinderen weten niet beter. Opvallend is dat het Jeugdjournaal hierin in veel gezinnen leidend is geweest. Sommige kinderen wisten eerder dan de juf dat je een voetje moest geven in plaats van een hand. Dat leidde soms tot enige verwarring:

'Toen gaf hij de juf ineens een schop, en toen zei ik tegen de juf: dat heeft hij gisteren op het Jeugdjournaal gezien. Toen moest ik juist tegen hem zeggen van: 'oh [naam kind], niet iedereen heeft gisteravond het Jeugdjournaal gekeken en de juf blijkbaar ook niet', maar mijn zoon was daar al helemaal heel fanatiek mee van: zo moet het, we geven gewoon een schop'.

'Op school werd gewoon gezegd: we stoppen met handen geven. De kinderen snappen het wel en geven nu een korte buikknuffel zonder huidcontact'.

'Op school hebben we een blaadje met begroetingsvormen, bijvoorbeeld hug, springen of hartje, waaruit we kunnen kiezen.'

Er zijn creatieve manieren van begroeten. Voetjes, ellenbogen en 'kontkusjes'. Maar vooral veel kinderen geven aan 'gewoon geen handen meer te geven'. Juffen en meesters begroeten met een blik, knikje en een kort praatje bij de deur. Sommige ouders vinden het wel een gebrek aan ontwikkeling dat kinderen nu geen handen meer leren geven. Anderen vinden dat prima en zijn blij met de mindere 'opvoeddruk'. Kinderen vinden het fijn dat ze geen handen hoeven te geven. Opvallend is, dat kinderen überhaupt veel minder vreemden zien en begroeten dan pre-corona. Ze leven en spelen in kleinere bubbels van school, vriendjes, gezin, opa en oma. 'Extended family' en bijvoorbeeld collega's van werkende ouders zien ze nauwelijks meer. Er zijn weinig feestjes. Waar we heel makkelijk afscheid van hebben genomen is van de drie zoenen. Zowel volwassenen als kinderen vinden het een voordeel dat de zoenen weg zijn en hopen ook dat ze niet meer terugkomen.

'Er is al sinds maart over en weer nauwelijks familiebezoek geweest. De kinderen missen opa en oma en hun neefjes en nichtjes heel erg.'

'Ik vraag mijn kinderen om de persoon aan te kijken bij binnenkomst en bij vertrek. Dat deed ik al voor corona.'

'Ik vind het wel erg dat mijn kind nu opgroeit zonder voorbeeldgedrag over nabijheid met andere mensen'.

'Bij Moslims is de voorhoofd kus als begroeting gebruikelijk bij ouders en ouderen. Dat kan nu niet en blijft voor onze dochter onwennig. De drie zoenen en handen schudden deden we toch al weinig vanwege hygiëne.'

'Kind: Normaal gaf je elkaar een hand en nu moet je nu meer schreeuwen om elkaar te verstaan, omdat je niet dichtbij kunt komen, dat is echt vreselijk. Schreeuwen hoort meer bij vechten (met mijn broer bijvoorbeeld) dan begroeten, dus dat is niet fijn en je krijgt er keelpijn van.'

Observatie op het voetbalveld: De teams begroeten elkaar bij de start van de wedstrijd door elkaar "een ellenboog" te geven. De jongens doen alsof dit al de normaalste zaak van de wereld is.

Een grote uitzondering en opvallend resultaat in dit onderzoek is, dat opa's en oma's gewoon geknuffeld worden. Bijna unaniem, met soms een uitzondering voor een kwetsbare opa of oma. In het begin knuffelden kinderen niet, maar de meeste gezinnen ervoeren dit als te schrijnend. Het zijn opa en oma die 'het niet meer volhielden' en weer zijn gaan knuffelen

en het initiatief nemen om de 1,5 meter te doorbreken. Soms wordt er wel ánders of korter geknuffeld. Zo zijn de lage knieknuffels in.

'We hebben het over de Corona-beestjes gehad en dat je daardoor niet mag knuffelen. Knuffelen mag nu wel, maar laag, niet bij het hoofd. Mijn ouders hebben ook een sterke 'kleinkind-behoefte' en wij zijn er nu weer makkelijker in geworden.'

'Wanneer opa ze wil knuffelen, dan rent er eentje heel snel weg, of pakken ze een stok om opa te laten zien wat 1.5 meter is.'

'Bij het groeten is er niets veranderd. Zoals oma verwoordt: "ze komen altijd zo enthousiast op me afhollen met al hun spontaniteit en dan gaat mijn onbewuste oerliefde stromen en is knuffelen wat er gebeurt'.

Observatie in de speeltuin: Oma aait bij ander kind over bol en zegt tegen mij dat ik wel bij haar aan de picknicktafel mag komen. Ik ga vervolgens meer op afstand zitten en ze komt naar me toe om een praatje te maken.

Kinderen zijn zelfstandiger geworden. Op school, kinderopvang en sport moeten ze snel afscheid nemen en gaan ouders niet meer mee naar binnen. In het begin was het wennen. Nu gaat dat makkelijker. Ouders lijken het moeilijker te vinden dan de kinderen zelf. Leerkrachten zijn er blij mee.

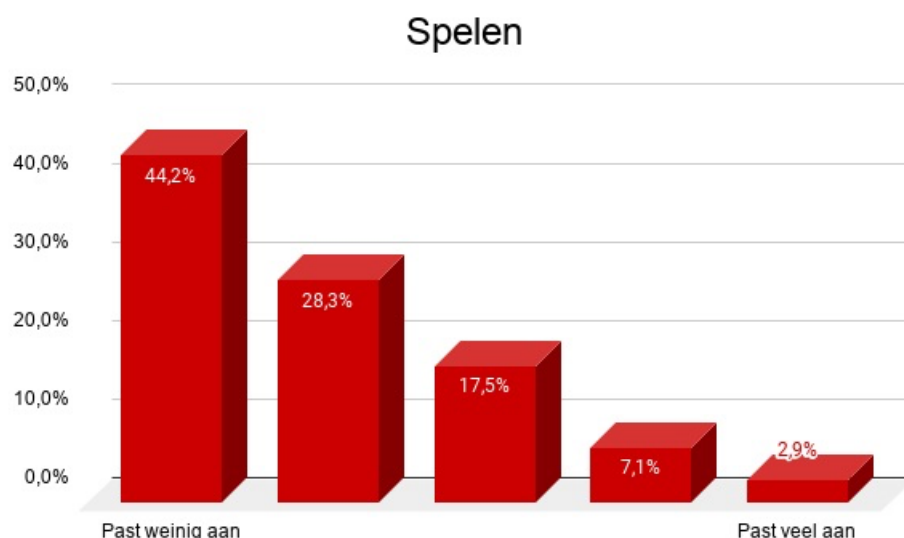
Observatie bij de zwemles: De manier waar op ouders hun kinderen naar de zwemles brengen moet veilig gebeuren. Daar is deze coronamaatregel voor in het leven geroepen. Er is gewenning opgetreden omtrent deze maatregel bij het grootste deel van de ouders, kinderen én de zwemleraren. Al geldt dat niet voor álle kinderen en ook niet voor 'nieuwe' familieleden. Voor een buitenstaander is het een bizarre gewaarwording. Een soort lopende band van ouders waarbij, zodra een kind zijn/haar ouder herkent, deze erbij op de band springt om zo de kleedkamer in te rollen, zonder ruimte voor échte begroeting of afscheid. De mondkapjes versterken dat beeld.

Observatie in een school: Leerkracht staat bij de wasbakken om te checken of iedereen zijn handen wast bij terugkeer. Vader komt binnen en wil naar binnen stormen om zijn kind te brengen. Vader komt te dichtbij. Leerkracht zegt daar niks van maar zegt wel; je mag niet binnen komen.

Zelfreflectie van een ouder die kind wegbrengt: Verder merk ik op dat wat 'normaal' een soort sociaal moment van de dag is waarin je met de andere kinderen en ouders/verzorgers contact maakt, je nu toch een

een beetje het gevoel hebt alsof je bij de dokter in de wachtkamer aan het wachten bent op je beurt. Je snel je verhaaltje moet doen, omdat je weet dat anderen buiten staan te wachten. Maar eigenlijk wil je ook gewoon dat je je verhaal even kunt doen ofwel je kind prettig kunt weg brengen.

2. Spelen

Spelen kinderen anders in coronatijd? En komt het virus terug in hun spelletjes, tekeningen, liedjes? Gebruiken ouders en leerkrachten spelvormen om over corona te vertellen?

Spel is niet heel erg veranderd in coronatijd; veel is hetzelfde gebleven. Corona is onderdeel van het leven. Een paar aanpassingen zijn er wel. Kinderen zijn in kleinere kring gaan spelen, met een kleinere groep vaste vrienden en vriendinnen.

'In het begin van corona was het anders. Toen hebben we afgesproken dat B. alleen met twee dezelfde vriendjes kon spelen. Nu is dat weer losser.'

'Ik had een corona clubje waar ik mee speelde. Mijn vriendje mocht daar dan niet meer bij, want dan werd het groepje te groot, dat vond ik onaardig.'

Er wordt veel meer buiten gespeeld. Er wordt ook meer gegamed. Met name jongens geven aan dat ze corona soms ook wel leuk vinden, omdat

ze dan meer mogen gamen. Corona wordt soms nagespeeld in verkleed- en doktersspel. De gebarentolken en persconferenties worden nagespeeld. Er liggen mondkapjes in de poppenhoek en verkleedkist. Mondkapjes zijn sowieso stoer en zeker voor meiden een mode gadget. Sommige kinderen beschilderen zelf hun mondkapjes. Er wordt veel getekend over corona en er worden spreekbeurten gehouden, zeker in de beginperiode. Op school worden liedjes geleerd over begroeten, afstand houden en

handen wassen. In sommige spelletjes wordt geprobeerd het virus weg te krijgen of wordt angst zichtbaar.

'Onze kinderen (5 en 9) hebben in het begin van de corona opdrachten meegekregen van school als "teken je eigen virus" of "maak deze puzzel over een goede manier van handen wassen.'

'De vader vertelde over het kerstdorpje waar hun zoon (toen 3) in de eerste 'lockdown' mee aan het spelen was. Het jongetje had alles neergezet en de lampjes aangezet en gezegd "Dit zijn de winkels". "En, toen kwam corona". En terwijl hij dat zei, deed hij de lampjes uit.'

'Mijn dochter schreef een verhaal. Ze wilde een teletijdmachine die haar naar de toekomst zou brengen. Dan was er een vaccin, en die zou ze dan terugbrengen naar patiënt nul in Wuhan, zodat dit allemaal niet gebeurt zou zijn'.

'Ze maken voornamelijk grapjes over corona. Dus als ik hoest: haha corona. Ook spelen ze Irma de gebarentolk na en doen ze aan hamsteren.'

Observatie: Twee kinderen spelen samen met knikkers en autootjes. De knikkers zijn het coronavirus. De autootjes sluiten het corona-virus in. Die moeten knikkers pakken. Als ze alle knikkers bij elkaar hebben liggen dan maken ze met hun handen zogenaamd bliksem en vuur en daarmee maken ze het corona-virus dood. Even later spelen ze weer wat anders.

In tikspelletjes komt corona af en toe terug. Zo is er 'tikkie jij hebt het' en '1,5 meter tikkertje', waarbij je elkaar tikt met een bal of touw. Trakteren gebeurt met verpakte etenswaren.

'Kind speelt thuis spelletjes over corona. Hij heeft in zijn kamer een supermarkt gebouwd met pijlen voor looprichtingen op de grond, en had plaatje met "handen desinfecteren" opgehangen.'

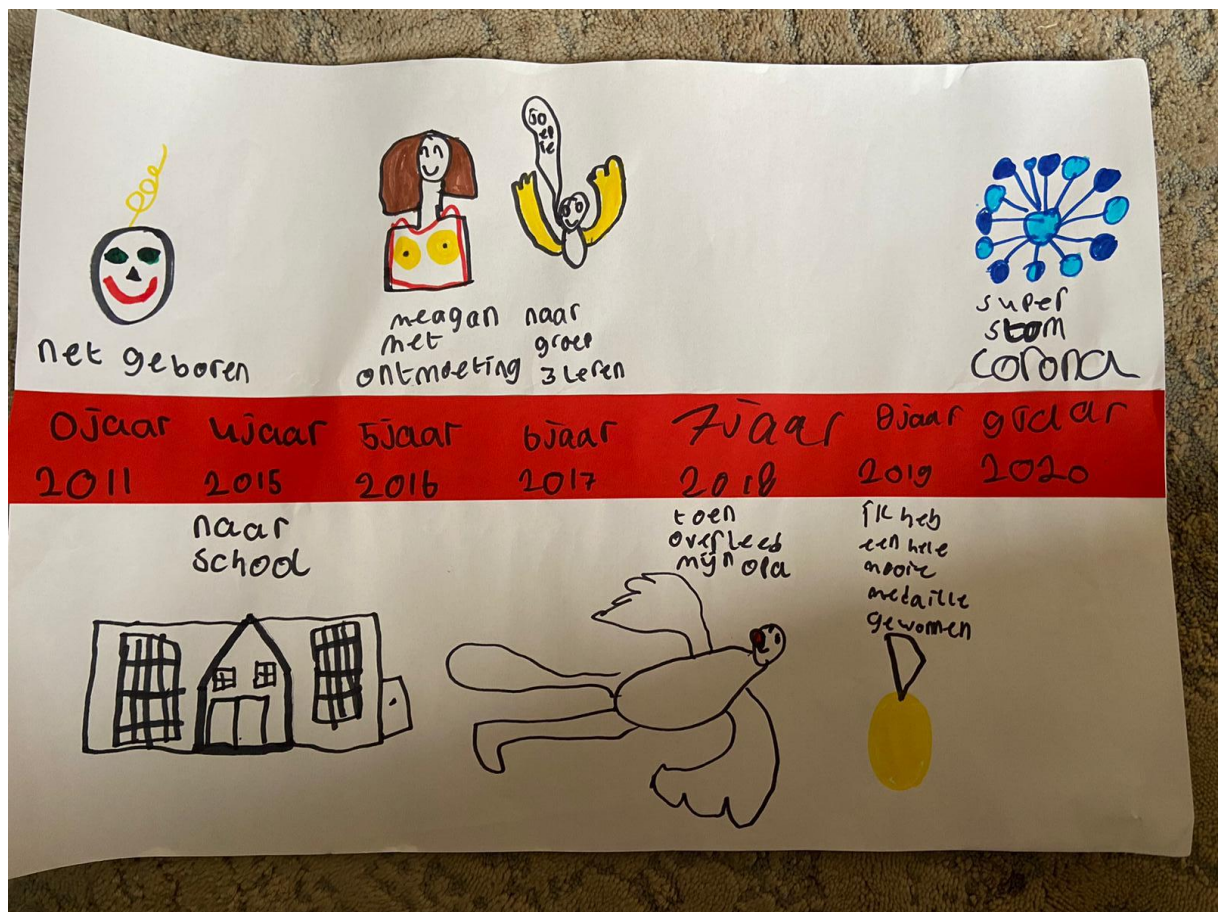
'Als juf heb ik van de week erg gelachen, want de schoolkinderen waren zelfverzonnen 'corona tikkertje' aan het doen. Ze zeiden: 'Jij bent besmettelijk, jij kan me niet tikken.'

'Tigo (9) vertelt: we doen op school heel vaak een spelletje, dan gaan we heel dicht op elkaar staan. En wie het eerst neervalt heeft dan corona.'

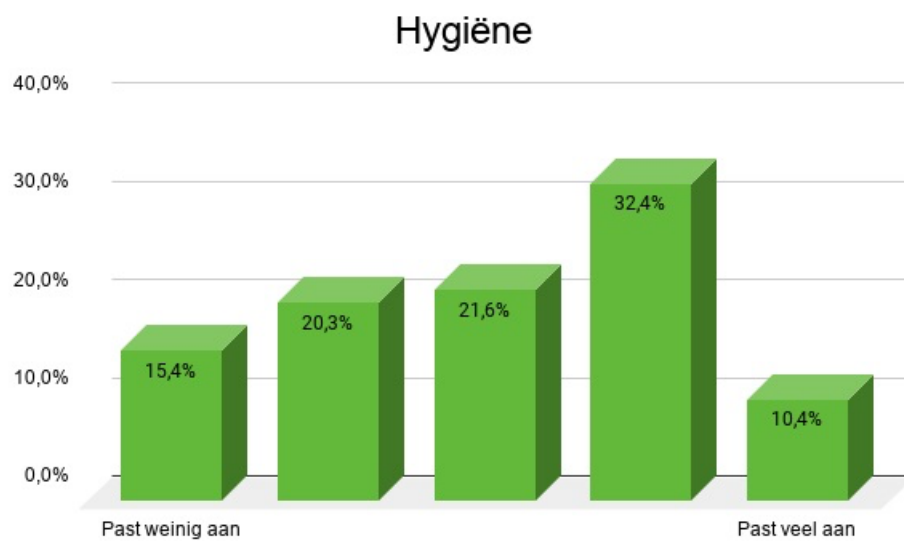
Soms wordt er gepest of gescholden met corona. Kinderen die corona hebben gehad zijn soms 'vies' en 'krijg corona' is een scheldwoord.

'Ik merk dat oudere kinderen minder stoeien dan voor corona. In het begin (maart/april) heeft een collega gezien dat kinderen corona tikkertje deden met op elkaar hoesten. Nu hoor ik er niks meer over.'

'Ze zijn onderling pesterig, een kind in de klas had het gehad, dan gillen ze "ooohh hij heeft het gehad, eehh bah!" Kinderen durven daardoor bijna niet eerlijk te zijn over klachten want ze willen het niet hebben/krijgen. Misschien is dit het gevolg van dit pesten.'

3. Hygiëne

Poetsen, wassen en schrobben we meer? En moeten kinderen dat ook? Hebben we nieuwe ideeën over vies en schoon? En wat doen we met die anderhalve meter?

We zijn flink hygiënischer geworden en ouders en docenten dragen nieuwe opvattingen over reinheid over op hun kinderen. Dat uit zich met name in 'dingen niet meer doen'. Opvallend resultaat is dat kinderen eigenlijk nooit meer mee gaan om boodschappen te doen. Ouders gaan zelf naar de supermarkt en er wordt veel online gekocht. Als kinderen meegaan maken ze nooit zelf de karretjes schoon; dat doen ouders.

'Mijn vrouw doet meestal de boodschappen en doet dit liever alleen, want onze dochter zit overal aan.'

'Ben je strenger geworden op hygiëne? Nee, haha, nee maar dat doe ik zelf allemaal ook niet. Ik heb op m'n werk zoveel geld in m'n handen, als ik dan iedere keer met zo'n pompje moet gaan zitten, daar kan ik niet aan beginnen, als dat wat deed dan had ik het al 30 keer gehad.'

'Op zich wel prettig dat we nu iets meer afstand houden bijvoorbeeld in de supermarkt, dat er niet zomaar vreemde en stinkende mensen in je aura komen.'

Wat niet meer mag is eten en drinken delen. Ouders en leerkrachten zien hierop toe. Boterhammenruil en je waterbidon delen zijn uit den boze. Hygiëneregels leren kinderen vooral op school. Niemand gebruikt meer een stoffen zakdoek. Neus snuiten in een papieren zakdoek of wc-papier en direct weggooien is het nieuwe normaal.

'Er hangt een lijst op de deur met wat heel belangrijk is: handen schoon. Dus gebruik van desinfecterende gel en veel handen wassen. Op de poster staat op welke momenten: als ze binnenkomen, als ze buiten zijn geweest, na de wc, voor en na het eten, ze moeten ook hun eigen chromebook schoonmaken, en na het eten moeten ze ook hun eigen tafel schoonmaken.'

Observatie op de voetbaltraining: Ander kindje komt aanlopen en zegt "dat mag niet, je kunt ziek worden dan, zegt mijn vader". Jongetje dat drinkt haalt schouders op zegt "maar ik heb nu dorst" en drinkt verder.

Er wordt veel handen gewassen, hoewel dat in de eerste golf meer gebeurde dan in de tweede. 20 seconden en met liedjes erbij. Op school, thuis voor het eten, voor het naar bed gaan. Sommige kinderen hebben last van hun huid

door het handen wassen. Kinderen douchen meer. Sommige kinderen douchen nu twee keer per dag in plaats van één keer. Kleding wordt ook eerder gewassen na school. Desinfectiemiddel gebruiken kinderen weinig en sommige kinderen mogen dat ook niet van hun ouders, omdat hun handen er stuk van gaan en ouders bang zijn voor de schadelijke stoffen die er in zitten.

'Carona (zo noemt ze het) is een virus: een soort groen, gek dingetje met oogjes en heel veel armpjes. Daar word je ziek van. Ik mag nu geen hand meer geven, maar ik zwaai nu gewoon naar mensen!'

'Ik zit er nu minder strak op dan bij de eerste golf. Dat was te zot voor woorden, ik ben er nu relaxter onder. Eerst veel panischer en strakker.'

Kind: 'Niezen in ellenboog is heel gewoon; Ik kan me niet meer voorstellen dat ik nies in mijn hand. (Ik: vind je dat vies?) Kind: 'Nee, je smeert het toch ergens af, aan je trui of zo.'

'Oma laat terloops vallen dat ze de afgelopen 2 uur dat ze met de kleinkinderen op stap is, al 6x de handjes van de kinderen heeft gedesinfecteerd. Ze geeft daarna wel aan "wat dat voor effect kan hebben op de huid van de kindjes".'

'Handen wassen zit er helemaal in. Vanaf dag 1 wassen ze meteen handen bij binnenkomen.'

'Naast aandacht voor handen wassen moet Kind 's avonds extra douchen wanneer hij buiten is geweest. Ook wanneer hij 's ochtends al heeft gedoucht. Ze legt uit dat het vanwege corona moet.'

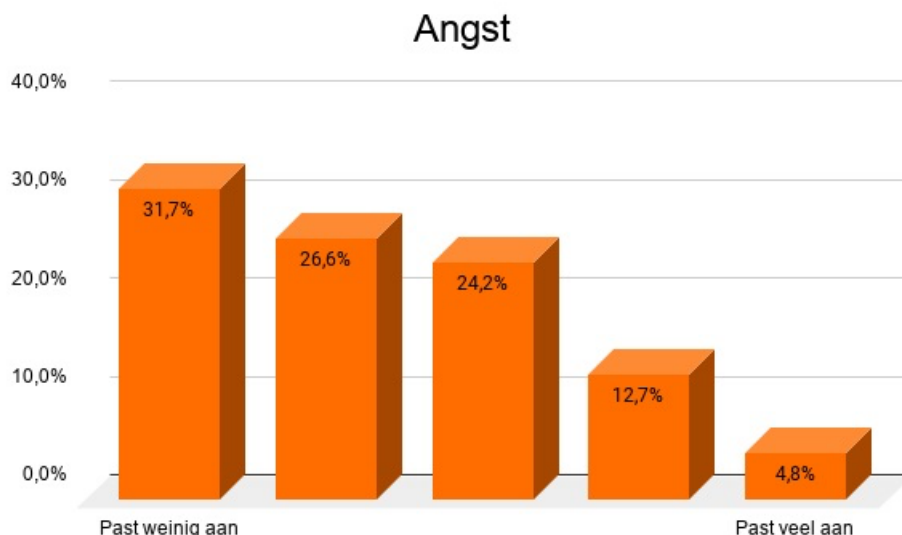
Kinderen worden veel vaker gecorrigeerd om niks aan te raken. In de winkel niet, maar ook geen liftknopjes, deuren, trapleuningen. Andersom corrigeren veel kinderen hun ouders. Met name het gebruik van het mondkapje, langer handen wassen en de elleboognies zijn geliefde verbeteropmerkingen door kinderen richting hun ouders. Hele jonge kinderen vertonen veel spiegelgedrag en willen hun ouders na doen. Soms worden ze boos omdat ze in de bus ook een mondkapje op willen.

Observatie in de winkelstraat: Een moeder met dochter van ca. 4 jaar liepen de H&M binnen. Moeder deed bij de ingang haar mondkapje op en wilde doorlopen. Haar dochter hield haar tegen. "Oh, wil jij ook een mondkapje op?". Moeder hielp dochter met een mondkapje. Vol trots liep de dochter verder. "Je weet dat als je er last van hebt, je 'm echt af mag doen hè?"

Opvallend is dat de 1,5 meter maatregel nauwelijks een item is en slecht wordt gehandhaafd. Zowel ouders als kinderen komen vaak in elkaars 1,5 meter, zeker op het schoolplein.

Observatie op het schoolplein: De regels omtrent afstand houden en mondkapjes lijken buiten het hek van de school niet meer van toepassing. Contrast tussen twee werelden: de gecontroleerde omgeving van de school waar een gevoel van veiligheid wordt geboden aan ouders, kinderen en leerkrachten door middel van allerlei maatregelen; en de ongecontroleerde wereld buiten het schoolhek, waar ouders zich weinig aantrekken van zaken als afstand houden.

4. Angst

Zijn we eigenlijk bang voor corona? Om zelf ziek te worden of anderen te besmetten? Hoe spreken we over angst en de dood met onze kinderen? Of houden we dat weg?

Zoals uit de grafiek blijkt, zijn ouders van jonge kinderen niet erg veel bezig met het thema 'angst' en doen ze weinig culturele- of gedragsaanpassingen vanuit angst. Opvallend is dat ouders met pubers of studenten zich wel zorgen maken. Meer over de sociaal emotionele ontwikkeling van hun kind, eenzaamheid en toekomst, dan over ziek worden.

Angst was groter in het begin van de eerste lockdown periode dan in de tweede golf. In de tweede golf overheerst soms moedeloosheid; er komt

geen einde aan. Sommige ouders en kinderen zijn huiverig voor de persconferenties en willen er niet meer naar kijken, omdat ze dan nog meer niet mogen.

'De eerste keer dat een leerling positief getest was, ontstond er wel een angstreactie. Er waren kinderen die bijvoorbeeld bewust apart gingen zitten.'

'Heb het er liefst zo min mogelijk over, want overal is het Corona, Corona en Corona. Afgelopen persconferenties hebben we niet bekeken, het staat toch overal en ik word daar simpel van en zoek dat juist niet op.'

Observatie bij de vijver: Moeder loopt met klein kind (schatting jaar of 4) langs een vijver en laat de hond uit. Kind wijst naar de vijver en vraagt aan haar moeder. Mama krijgen de eendjes ook CROMA?

Slechts een klein deel van de ouders is 'zorgelijk' en uit die zorgen ook naar kinderen. De meeste ouders spreken weinig over de risico's van het virus. Aan jonge kinderen wordt niet verteld dat je dood kunt gaan van het virus. Ouders beschermen kinderen en vertellen soms een leugentje om bestwil.

Dit is anders in gezinnen waarvan een ouder in de zorg werkt, iemand kwetsbaar is, of als er naaste aan corona is overleden. Dan wordt er wel openlijk over de dood en het gevaar gesproken.

'In de eerste paar weken was ik wel angstig, ook door verhalen van collega's over kennissen die bij bosjes vielen. Ik praat weinig over angst met de kinderen, want de jongste is erg gevoelig. Mijn dochter niet en zij is ook niet bang. Ik probeer mijn angst niet door te geven.'

'Schoonmoeder had Covid en lag in het ziekenhuis, toen vroegen ze natuurlijk, ga je dan dood? Kun je het ook krijgen? Ze krijgen het heel bewust mee want ik ben er ook heel bewust mee bezig geweest. Die van 9 is ook wel bang, maar dat zit in het kind, die maakt zich wat sneller zorgen, de rest heeft dat niet.'

'Opa is overleden aan corona. Hij was 89, het afscheid nemen was niet leuk. Hij woonde in een verpleeghuis. We mochten er niet bij.'

Kinderen zelf spreken weinig over hun eigen angst voor corona en lijken relaxed. Soms verwerken ze het wel in spel. Jonge kinderen zijn bezorgd om de vraag of Sinterklaas wel kan komen door corona. Kinderen vinden het wel belangrijk dat volwassenen de regels goed naleven. In onduidelijkheid worden ze soms wel angstig of boos.

'Ik ben bang dat er weer mensen van je familie doodgaan, zelf ben ik niet bang. Wel voor een vaccin! Prikken vind ik eng, doe ik niet. (9 jarige prik heeft zij ook geweigerd) 'Als corona een mens was, stomp ik ze eruit!' Ik ga de mondkapjes wel houden om doktertje mee te spelen.'

'Rituelen bezweren de angst: mondkapje op in de gang, jas en tas ophangen, naar binnen handen wassen, mondkapje af. Handen wassen en mondkapje op helpt hen ook mentaal, is soort placebo, "mij kan niets gebeuren".'

'Zij waren mee geweest naar de stad en zij mochten dus niet mee naar binnen ergens. Zij stonden buiten, maar toen kwam de oudste naar binnen en ze zei 'er lopen mensen langs en die houden helemaal geen afstand.' Oudste: "Nee ik vond dat echt verschrikkelijk." Moeder: "Ja, dat is dus wel iets waar jullie ook op letten." Oudste: "Ja, wij moesten op een bankje zitten van jou, en toen kwam er een man langs en moest die straten schoonzuigen zeg maar, en wij gingen al een beetje van dat bankje af, zo van ga jij maar. Maar hij kwam zo dichtbij ons, dat ik dacht van: doe normaal!" Jongste: "Dat dacht ik ook." Oudste: "Ja want dat vind ik sowieso al niet fijn. Maar ja dan ook nog midden in Corona,

waarvan je niet weet of iemand het heeft of niet, dan dacht ik: ga toch weg joh."

'Kind wil moeder beschermen: en keer toen kwam iemand te dicht bij mij en toen heeft hij die persoon erop aangesproken: "dat is niet anderhalve meter afstand van mijn moeder".'

We hebben een paar verhalen over kinderen gehoord die geïsoleerd zaten opgesloten in huis, omdat ze corona hadden of omdat ze een kwetsbare gezondheid hebben. Ze zagen soms lange tijd geen mensen, en eten werd voor de deur gezet.

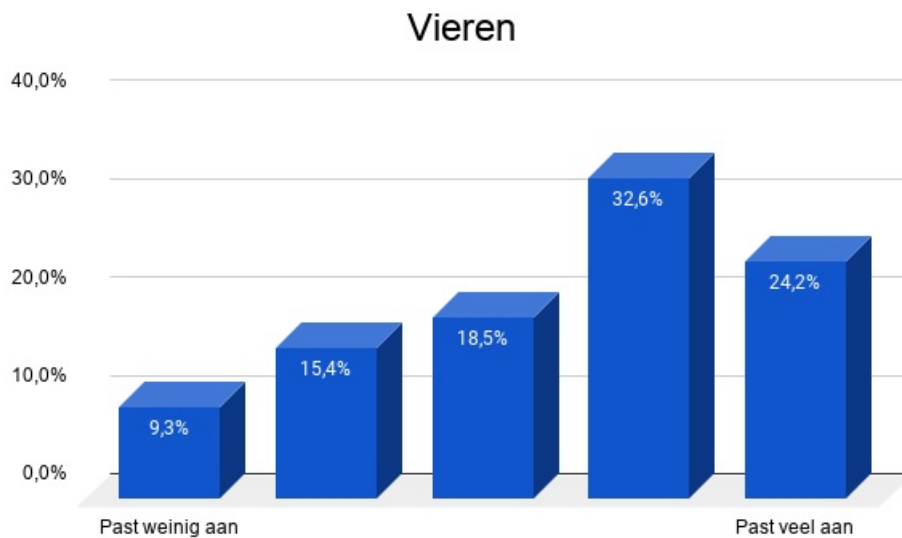
Observatie in eigen gemeenschap: Vanwege hoge risico factor is de jongen van 13,5 jr weg bij zijn ouders en broertje en zusje van 10 jr en logeert sindsdien zonder buiten te komen bij zijn opa en oma op een kamer. Hij krijgt online les en is niet meer buiten geweest. Opa en oma vinden het wel leuk, maar soms ook zwaar.

Op scholen wordt niet verteld wie er corona hebben gehad en als een kind ziek is wordt niet verteld of die corona heeft of niet. Dat leidt tot schoolpleinspeculaties onder ouders en kinderen.

'Zoon Elias (9) kreeg straf van de juf omdat hij niet aan tafeltje wilde zitten waar net een meisje had gezeten die de hele tafel had onder geniest. Meisje maakt het een beetje schoon maar volgens mijn zoon was het nog steeds vies. Juf doet een lapje erover maar hij wil niet aan dat tafeltje zitten. Vervolgens krijgt hij straf omdat hij zich aanstelt volgens de juf. Ik heb hem toen 2 dagen thuisgehouden wat is toegestaan omdat hij in een risicogroep zit.'

'Maar we weten dus niet wie het is, dat wordt dan niet gezegd. En bij haar in de klas hetzelfde, maar dat meisje heeft het na afloop zelf gezegd. Zij was er klaar mee. Ook omdat iedereen begon te speculeren van wie zou het dan geweest zijn.'

5. Vieren

Hoe vieren we feestdagen en verjaardagen in pandemische tijd? En hoe ervaren we dat? Zijn we creatief? Of doen we het gewoon niet?

Het vieren van feesten en rituelen heeft grote aanpassingen ondergaan. We zijn echt minder en anders gaan vieren. Ouders en kinderen weten heel goed van elkaar 'wie er nog voor en na corona jarig was'. Verjaardagen worden uitgesteld 'volgend jaar groot', of buiten gevierd of door middel van een zogenaamde blokjesverjaardag.

'De verjaardag van mijn dochter is niet echt gevierd en zij baalde wel. Die van mijn zoon was geheel digitaal en hij vond het leuker dan voorheen. Ik heb gezegd: 'Volgend jaar doen we het dubbel op.' We doen wel uitjes samen, maar minder dan voorheen en vooral in de zomerperiode, omdat we geen risico willen lopen. Mijn dochter vindt het lastig dat je thuis moet zitten en ze niet naar feestjes kon of uit eten. Veel dingen gingen voor haar niet door.'

'Suikerfeest en Offerfeest zijn wel gevierd, maar in veel kleinere kring en buiten als dat kon.'

Opvallend is de enorme creativiteit in het anders vieren. Adagium is om niet bij de pakken neer te zitten en te zoeken naar wat er wel kan in plaats van sip te zijn over wat er niet kan. Nieuw fenomeen is de 'blokjesverjaardag', waarbij kleine groepjes mensen langs komen. Kinderen vinden de blokjesverjaardag leuk. Lekker lang en veel aandacht. Ouders vinden het vermoeiend. Feesten werden ook digitaal gevierd, met speurtochten, wandelingen, fietstochten langs familie.

'Jaa zeg, drie dagen feest in blokjes, hou op schei uit, nooit meer. Dit is gewoon niet oké. Maar ik zei gewoon, "hier heb je taart want vandaag ben je weer jarig", hup weer dat kaarsje erin, weer aansteken, weer zingen, nou dat vonden ze natuurlijk helemaal mooi.'

'De verjaardag van een van de kinderen, is toen het nog mocht, als "blokjes verjaardag" gevierd. Om het extra leuk te maken hebben ze gekeken wat nog wel kon en een "drive thru" georganiseerd en zijn familie en vrienden met de auto langs komen rijden met veel ballonnen en muziek. Dit werd met veel enthousiasme door mijn zoon ontvangen "dit wil ik volgend jaar weer". Een nieuw ritueel is als het ware ontstaan.'

'Vader benadrukt vooral wat er wél kan en neemt daar zijn kinderen in mee. Zo mogen ze alleen gaan zwemmen en naar de bioscoop, papa en mama zetten ze af en halen ze weer op. Dat vinden ze "heel stoer natuurlijk".'

'Het vieren van feestjes is aangepast maar moeder vindt dat geen nadeel, eerder een voordeel omdat mensen creatiever worden. Ze heeft verschillende momenten aangegrepen om er iets speciaals van te maken. Dat wil ze haar kinderen ook meegeven: dat deze coronatijd heel bijzonder is geweest en niet speciaal verkeerd. Dat er bijzondere momenten zijn geweest zoals een verjaardag in het park of het verjaardags-slaapfeest in de woonkamer of tijdens de lock down en Home-Schooling iedere ochtend om 10.30 uur fruit eten op het picknickkleed in de huiskamer.'

Docenten hebben veel moeite gedaan om schooltradities niet helemaal te laten verdwijnen. Op sommige scholen werd de groep 8 eindmusical vervangen door een film, al dan niet met livestream. Docenten kwamen bij leerlingen aan de deur met een cadeautje om afscheid te nemen.

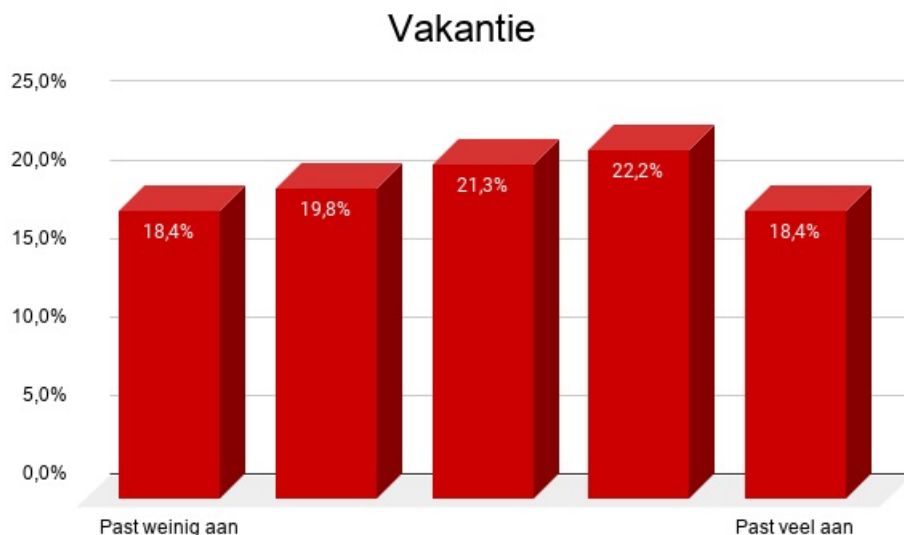
In het voorjaar en de zomer hielp het mooie weer mee. Feesten werden buiten en in de tuin gevierd. Voor oma en opa werd dikwijls een hoekje achter in de tuin gereserveerd. Kinderen maken zich zorgen over hoe Sinterklaas en Kerst in 2020 gevierd zullen gaan worden. We gaan het vieren van feesten steeds meer missen.

'We houden ons aan de richtlijnen, maar hoe langer het duurt hoe meer 'Fuck it' gevoel. Ik vind dat we het enorm aan het overdrijven zijn. Het leven wordt er niet leuker op. Als je niet naar een attractiepark mag vonden de jongens dat vervelend. Dat zijn tastbare dingen en dan denken zij: 'Godsamme.'

'We vieren geen verjaardagen meer vanwege corona. We proberen ons zoveel mogelijk aan de regels te houden. Kinderen zijn nog te klein voor Sinterklaas, dus dat slaan we over. Kerst vier je anders normaal met je familie, nog geen plannen nu.'

'Het uitnodigen van de neefjes en nichtjes is lastig, maar dat is juist weer zo leuk voor de kinderen. Voor studenten is het het ergst, alle interactie waarvan zij moeten leren verdwijnt. Daar gaan ze last van krijgen. Het is een soort ongemak: 'ik wil me aan de regels houden maar vind ze zo ver gaan dat het ingewikkeld wordt. Zo draag ik geen mondkapjes in de winkels (geloof er niet in) maar hou ik wel afstand. Het is lastig regels uit te voeren waar je niet in gelooft'.

6. Vakantie

Gaan gezinnen op vakantie en hoe en waar dan?

Dit jaar liep vakantie anders. Last minute en vaak ook thuis of in Nederland. Huisjes van bekenden en van opa en oma waren geliefd. Toch zijn er ook gezinnen naar Italië, Spanje of Frankrijk gegaan. Frankrijk-gangers gaven aan dat ze het fijn vonden, dat daar strengere maatregelen golden dan in Nederland en dat ze daarom voor dat land kozen als bestemming en zich veilig voelden. Verre reizen waren passé en mensen geven aan dat het nog wel even duurt voor ze dat weer durven. Voor de winter 2020 en voorjaar 2021 plannen weinig mensen vakantie. 'We zien wel' is het credo.

'De Vakantie is gevierd in Noorwegen, samen met 2 andere gezinnen. Waarbij een nieuw soort nieuwe "bubbel" is gecreëerd: 14 personen als 1 gezin.'

'Kind: We gaan misschien naar Frankrijk, als het mag van Corona'.

'De kinderen en wij vonden de vakantie fantastisch, heel blij dat we gegaan zijn. Ondanks dat je mondkapjes op moest, voelde zowel Frankrijk als Spanje absoluut niet bedreigend. Ik heb uitgelegd aan de kinderen dat er mondkapjes nodig waren en in Spanje moesten we reserveren voor het zwembad. Maar die app lag er altijd uit dus dat hebben we nooit gedaan en we hebben gewoon een andere route gelopen zodat we geen mensen tegen kwamen.'

'Kind: ik geef 2020 een nul, de rest van mijn leven een 10. Omdat dit jaar mijn moeder ziek was en dan ook nog die corona, daardoor gingen we niet op vakantie.'

'We vliegen niet meer en gaan niet meer ver weg. Waarom zou je 2000 km reizen en vervolgens daar in een 'lockdown' gaan zitten.'

Vakantie werd als minder spontaan en ontspannen ervaren, omdat alles, ook dagjes uit in Nederland, zo gepland en gereserveerd moest worden. Wel was er in het vakantie vieren thuis veel creativiteit. Slapen in de tent in de tuin of in de tuin van oma en opa.

'Vakantie in Nederland maar in een appartement en niet zoals altijd op de camping. Niet zwemmen want 1 uur in een zwembad is tekort. In de meivakantie een 'thuis-hotel' gemaakt; met zijn allen in de woonkamer geslapen.'

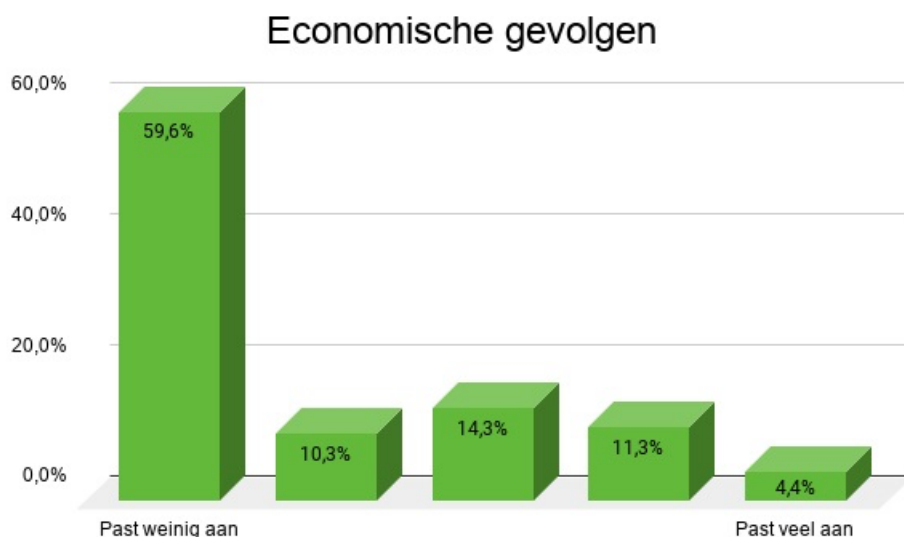
'In de zomervakantie zijn we niet weg geweest. We hebben de tent in onze achtertuin opgezet en we hebben een zwembad gekregen voor in de tuin. En in de herfstvakantie zijn we ook niet weggeweest maar we hebben wel skiën gevolgd op een borstelbaan. Dat was ook leuk.'

'Kind: wij zijn naar Texel geweest. Moesten we ook veel schoonmaken, zelfs de tandem. En mondkapjes in restaurant en snackbar. En we mochten een douche niet gebruiken bij het zwembad. Mensen hadden dat wel gedaan en toen werd het afgezet met rood/wit lint.'

Gezinnen met familie in het buitenland, misten het bezoek aan familie.

'Wij gingen niet naar Marokko voor familiebezoek. Dat was niet fijn: ons kind mist haar grootouders en andere familie. Wel zijn we een week met de auto naar Italië geweest in een huis. Dat was erg prettig.'

7. Economische gevolgen

De corona crisis heeft economische gevolgen. Zijn gezinnen daar mee bezig en wat merken kinderen daarvan? Maakt het angstig en delen ouders hun zorgen met kinderen? Is er solidariteit en compassie met mensen die het zwaar hebben?

Zoals uit de grafiek blijkt, doet een grote groep mensen helemaal geen aanpassingen ten gevolge van economische gevolgen en heeft het hier ook niet over met kinderen.

'Daar is hij überhaupt te jong voor'.

Er is weinig eigen angst voor economische achteruitgang of baanverlies. In sommige gezinnen is een ouder een baan verloren. Dit zijn vaker moeders dan vaders. Een aantal moeders geeft aan dat helemaal goed te vinden nu en te genieten van meer tijd met de kinderen te kunnen doorbrengen en het zoeken naar nieuw werk rustig aan te doen. Gezinnen vertellen minder geld uit te geven en die nieuwe soberheid wel te waarderen.

'Het op stand leven is niet natuurlijk, hopelijk laten we dat achter ons. Economische schade is er zeker, vooral mensen onderaan de economische ladder. Er ontstaan een tweedeling tussen mensen die het als een complot zien en mensen die hun best doen om zich aan de regels te houden.'

'Ik ben blij dat ik weer werk heb. We maken ons geen grote zorgen. Ik verwacht wel dat we de rekening krijgen. Dat de rente omhoog gaat, de belastingen. Er komt weer inflatie. De staatskas is niet onuitputtelijk.'

'Man heeft werkzekerheid en ik geniet graag van mijn kinderen nu ze nog klein zijn. Ik kan nog heel lang werken. Corona geeft ruimte waar ik van geniet. We kunnen nog steeds alles kopen'.

'We zijn zelf open over onze eigen financiën richting de kinderen. We zijn ondernemer. We hebben nog geen zorgen, maar de kinderen weten wel dat het ons nu bezig houdt.'

Het thuiswerken met jonge kinderen toen de scholen gesloten waren is als erg zwaar ervaren door ouders, hoewel ze de band met hun kinderen wel versterkt zagen en daar blij mee zijn.

'Nee maar de lock down was wel zwaar, ja dan heb je eigenlijk ineens drie banen op dat moment. Dat gaat dan nu ook wel door je hoofd, nu gaan ze naar school en is het prima te doen. Thuiswerken is niet ideaal maar prima, maar als ze allemaal weer thuis komen te zitten dan wordt het weer een ander verhaal.'

'Kind: ik ken niemand van wie de ouders geen werk hebben. Mijn ouders vergaderen nu soms heel lang door. Voor Corona ging mijn moeder weg om te vergaderen - toen leek het minder vaak.'

Wanneer geldproblemen wel spelen in een gezin, merken kinderen dat ook.

'Toen de scholen dichtgingen, heb ik echt jankend voor de tv gezeten waar de kinderen bij zaten. Dat was heftig. We willen de kinderen niet te veel belasten, en tegelijk mogen ze ook wel zien dat het leven niet altijd een sprookje is. We zijn meteen op de rem gaan staan qua uitgaven. Op onze bankrekening zag je alleen maar afschrijving van hypotheek, boodschappen en verzekering. Voor de rest niets. Toen het weer een beetje kon die extraatjes zoals een patatje voelde dat ook extra luxe.'

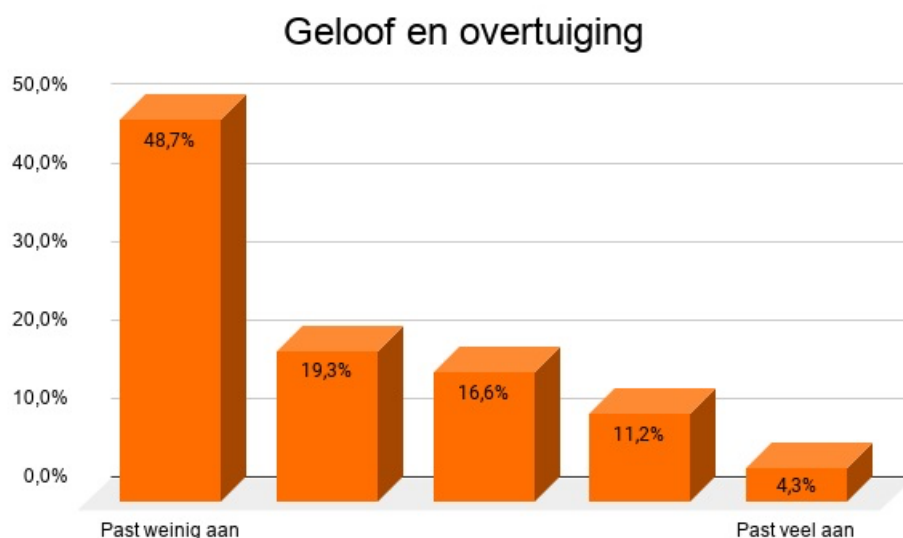
Er is wel bezorgdheid over de economie als geheel, en er is veel solidariteit met branches die het moeilijk hebben, zoals de horeca. Ouders geven aan om vrienden en familie in de problemen te steunen. Er wordt bewust eten afgehaald bij lokale horecaondernemers. Bewustzijn dat sommige mensen het nu economisch moeilijk hebben en compassie om te delen wordt wel gedeeld en besproken met wat oudere kinderen. Kinderen beginnen er vaak zelf over, dikwijls als ze daarover een item op het jeugdjournaal hebben gezien. Zorgen zijn er ook over de toekomst van, met name wat oudere, kinderen en over polarisatie en frictie in de samenleving.

'Ik ben geen volwassene, ik ben een kind. Ik denk niet aan economische crisis. Maar je ziet het wel op het journaal. Mijn ouders hebben geen restaurant of zo, dus ik heb hier geen angst voor.'

'Het gaat wel 15 jaar duren voordat we weer helemaal 'normaal' worden'.

'Met de kinderen hebben we het over wat ze in het Jeugdjournaal zien. Ze zijn soms gestrester van de verhalen van ouders zonder werk, dat maakt echt indruk. Normaal hadden we het daar nooit over.'

8. Geloof en overtuiging

Hoe verklaren mensen dit virus? Steunt geloof daarbij? Wil het virus ons iets leren of vertellen? Waar komt het eigenlijk door? Hebben we het daarover met onze kinderen? En wat vinden die zelf?

Deze pandemie leidt tot momenten van bezinning, bij name bij volwassenen. De meeste mensen passen hun geloof of levensovertuiging niet aan. Wel zijn er meer en diepere momenten van reflectie.

In gezinnen waar geloof een rol speelt, gaan de gesprekken over corona vaak ook over geloof. Geloof wordt in deze tijd als steunend en leidend beschouwd, dat geldt zowel voor moslims, joden als christenen, als mensen met een meer spirituele levensbeschouwing. Corona wordt nauwelijks als straf van God beschouwd. Gelovigen missen kerkbezoek, maar vinden de online diensten soms ook juist fijn en handig in een gezin met kinderen. Hierdoor is de relatie met geloof en kerk soms juist versterkt en gemakkelijker geworden.

'Ik had al langer het idee om eens naar de kerk te gaan maar ik vond de stap te hoog. Nu ging alles online, en kunnen we makkelijk vanaf onze eigen bank de dienst meekijken via online streaming. Dat is heel fijn en geeft mij een fijn gevoel om dat samen te beleven met elkaar.'

'We zijn wel gelovig, we gaan naar de kerk, en er zijn wel mensen die denken dat het virus van God komt, als een soort straf, maar daar horen wij niet bij. We hopen dat er snel een vaccin komt, zodat we weer met de familie bij elkaar kunnen komen.'

'Corona is een soort beproeving. De mensheid heeft al veel plagen gekend. Vanuit de Koran krijg je richtlijnen mee hoe hiermee om te gaan. Daarin staat ook al beschreven hoe je moet zorgen anderen niet te besmetten.'

'We blijven bidden of het goed mag gaan. Maar als het ons overkomt dan overkomt het ons. Mijn kinderen hebben geen vragen over waarom er nu Corona is.'

'Normaal gesproken was de zondagmorgen een drukke bedoening om aangekleed en wel naar de kerk te gaan. Nu is het een soort tweede zaterdag. Lekker chill. Ik weet niet of ik wel weer terug wil naar de hectiek van het naar de kerk gaan op zondagmorgen. Dit bevalt me wel.'

De relatie tussen mensen en de aarde is een onderwerp waarover gesproken wordt in relatie tot corona. Met name kinderen geven vaak aan dat we anders met dieren en het klimaat moeten omgaan. Zowel volwassenen als kinderen noemen dat als een van de lessen van corona. Soms wordt het woord 'straf' of

'gevolg' daarbij genoemd. Overbevolking en overconsumptie worden ook als verklaring genoemd dat het mis is gegaan.

'Mijn dochter is een klimaatstrijder en toen ging het gesprek wel over: is dit een manier van moeder aarde om ons te vertellen dat we de wereld aan het vernaggen zijn. Zij is zich wel erg bewust van het feit dat haar generatie de aarde nog kan redden. Hier hebben we het wel veel over.'

'Ik hoop dat we meer gaan nadenken over de manier waarop wij ons leven en voeding hebben georganiseerd. Onze levensstijl was over the top.'

'Het leven is minder gejaagd, en eigenlijk bevalt me dat prima. Corona zie ik als een grote schoonmaak die eens in de zoveel tijd plaatsvindt. De natuur helpt zichzelf.'

"Moeder: Een kind doet wat jij doet en niet wat jij zegt dat het moet doen". Zo hebben zij een moestuin waaruit ze eten, gaan ze naar de markt om plastic-vrij boodschappen te kunnen doen. Zij gaat erg uit van de eigen verantwoordelijkheid en het geloof dat niet alles maakbaar is en dat dood bij het leven hoort. "misschien is het te zwaar gezegd dat dit een straf is van moeder aarde, maar ik zie het wel als een gevolg van onze leefwijze".'

De vleermuis en China houdt kinderen, en ouders, flink bezig. Op de vraag waarom er corona is, of hoe het is ontstaan, komen er beeldende verhalen over vleermuizen en over wat China goed of fout heeft gedaan.

'Leerkracht: een kind je bij mij in de klas riep weleens: "Ik ga niet naar China want China is vies, daar hebben ze vleermuizen en daar krijg je corona van."'

'Kind: Dit komt door de dierenbeulen! Van een stekelvarken of een haai waarvan de vinnen afgesneden zijn en in de oceaan gegooid zijn.'

'Kind: ik vind het wel zielig voor die vleermuis dat die als eerste corona had gekregen.'

'Kind: Als die stomme president in China naar de wetenschappers had geluisterd en de wegen naar China had dicht gedaan was er geen corona hier geweest.'

'Leerkracht: de kinderen zeggen dat het virus uit China komt. Sommigen zeggen dat de Russen of Amerikanen iets mee te maken hebben.'

'Op school wordt het ochtendjournaal gekeken. Daarin is verteld dat corona uit China komt. Daar op de markt is het virus van dieren naar mensen gekomen.'

'Moeder: de kinderen kijken naar het Jeugdjournaal waar verteld is dat corona van de markt in China komt doordat mensen daar vleermuizen eten. Dat is wel stigmatiserend voor een gehele bevolkingsgroep.'

Het onderwerp macht, complottheorieën en het overheidsbeleid is een veel voorkomend gesprek tussen ouders en begeleiders onderling. Sommige ouders vinden het nu extra belangrijk om hun kinderen te leren zelf na te denken en niet alles te geloven wat anderen je vertellen. Eigen keuzes te maken. Een deel van de respondenten geeft, aan dat ze graag zou willen dat de overheid strenger en duidelijker is.

'Mijn visie is dat alles begint bij gedachten en dat wat de massa roept, vaak niet klopt. Ik leer mijn kinderen om hun eigen ja's en nee's te onderzoeken en vast te stellen.'

'Corona heeft voor mij geen goede kanten. De maatregelen zijn goed, maar hadden directer en strakker mogen zijn zodat mensen minder in het ongewisse zijn. We leven in een democratie, maar mensen hebben regels nodig.'

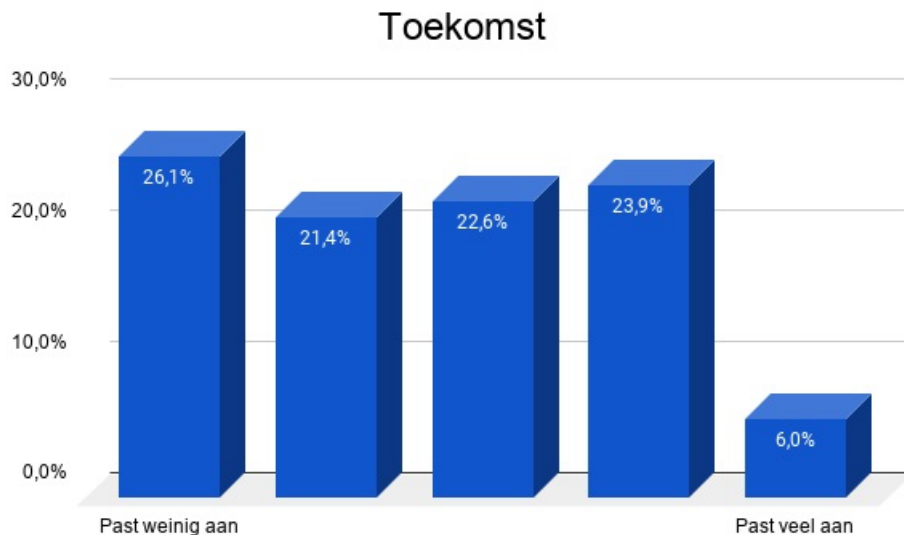
'Ik vindt dat alle maatregelen ook voor verdeeldheid zorgen en het voelt soms ook alsof ons de mond wordt gesnoerd. Dat maakt mij recalcitrant. We moeten ons gezonde verstand blijven gebruiken en ook meerdere opinies en meningen overdenken en dan zelf beslissen. "Blijf zelf ook kritisch nadenken".'

'De duo-partner van juf M. is ervan overtuigd dat er teveel aandacht naar corona gaat en dat het niet meer dan een griep is. Zij vindt de maatregelen overdreven. M. vindt het lastig te bespreken, probeert met een grapje, maar gaat haar partner niet overtuigen. De directeur vindt dat de docenten zich allemaal aan de schoolafspraken moeten houden, ook al denken ze er anders over. De verschillen in omgaan met de regels maken conditioneren moeilijk. Het lijkt alsof kinderen in andere groepen zich beter houden aan bijvoorbeeld de handhygiëne regels.'

'Kind: we moeten gewoon in een totale lockdown, dat is goed voor Rutte, en dat is goed voor iedereen. Want dan gaat Corona weg en dan is het opgelost'. Ouder: "Heb je dat van iemand gehoord dat dat zo is?" Kind: "Nee van niemand, heb ik zelf bedacht".'

Observatie bij de skatebaan, jongen van 16 vertelt: bij de eerste lockdown heeft de gemeente hier de hele baan ingestrooid met zand zodat onze boards naar de klote gingen als we toch zouden skaten. Dat was echt niet cool. Ze hadden ook even kunnen komen overleggen met ons.

9. Toekomst

De hamvraag van dit onderzoek is: zijn we al in het nieuwe normaal? We vroegen ouders, begeleiders en kinderen hoe ze naar de toekomst kijken. Moeten we wennen aan de nieuwe omgangsvormen of gaat dit allemaal weer over?

Ongeveer de helft van de respondenten gaat ervan uit dat we zullen moeten leren leven met virussen als corona. Dat het nooit meer echt over gaat. De wendbaarheid van deze doelgroep gezinnen is treffend. Jonge kinderen passen zich echt heel snel aan. Ze houden zich niet zo met de toekomst bezig, iets oudere kinderen wel. Oudere kinderen geven dikwijls aan, dat het wel altijd zo zal blijven. Ouders en leerkrachten proberen uit bescherming hoopvol over de toekomst te blijven praten tegen hun kinderen, ook al hebben ze zelf soms twijfels.

'Ouder: Het is naïef om te denken dat het tijdelijk is, er zullen ups en downs is zijn. We worden er slimmer in, en er gaan wel dingen aangepast worden. Ik ben wel optimistisch: ik denk dat we corona prima kunnen hebben, het gaat alleen niet weg, ook al hebben we vaccin. Maar de wereld vergaat niet. We zijn al aangepast en binnenkort weten we niet beter. Restaurants zij super creatief. Er komt overal wel een manier voor. Kinderen zitten er niet mee. Als je er extreem mee bezig bent, dan krijgen kinderen dat ook.'

'Kind: ik hoop op een vaccin en dat Corona een normale ziekte is. Ik geloof zeker wel dat we in de toekomst weer kunnen knuffelen of handen geven. Ik hoop dat het hetzelfde wordt als vroeger.'

'Ik probeer gewoon te zeggen, nu geldt dit, nu wassen we de handen en over een paar weken is dat misschien weer anders, zo ga ik er voor de kinderen mee om. Maar zelf denk ik wel ja we gaan misschien naar een nieuwe normaal, dat we straks geen handen meer geven. In China en Japan doen ze dat natuurlijk ook niet. Maar dat zijn mijn eigen gedachten, daar ga ik de kinderen niet mee vermoeien. Zij kunnen niet zover vooruitkijken. Ik wil niet te negatief zijn en ik wil het traject ook niet te lang maken voor ze.'

'Met Corona en het klimaat komt wel wat op hem (zoontje) af. Corona is tijdelijk, dat zal wel loslopen. Maar de vraag is wat er daarna komt en of ze in staat zijn om dat te beteugelen. Nu geef ik dat niet mee, dat is zo zwaar en definitief.'

Ouders met jonge kinderen maken zich niet zo'n zorgen over schadelijke invloed op hun ontwikkeling. Ouders van kinderen in de pubertijd en studententijd zijn veel zorgelijker, en hebben medelijden met hun kinderen door het geringe aantal sociale contacten dat ze hebben.

'Ik maak me soms wel zorgen voor de kinderen; die worden al steeds individualistischer en dit draagt daar aan bij.'

'Toen ze allemaal thuis waren heel de dag was het een heel intensieve maar heel leuke periode. Je bent altijd op een onder niveau met je kinderen bezig, je ziet een heel andere kant van je kind. Dat is heel waardevol.'

'Ik maak me zorgen om de toekomst van de jeugd. Mijn puberkinderen missen het onbezorgde wat je in je jeugd zou mogen hebben. Ontdekken, experimenteren, vleugels uitslaan. Dat wordt allemaal ontmoedigd nu. Ik verwacht dat dit impact op langere termijn zal hebben.'

Veranderingen die veel worden genoemd als blijvend zijn: meer aandacht voor hygiëne, meer letten op gezondheid, meer thuiswerken, geen drie zoenen meer geven, handen geven wordt wisselend over gesproken, minder vliegen, meer individualisme en tegelijk meer verbinding in kleinere groepen, meer aandacht voor het milieu en dieren welzijn, soberder leefstijl. We gaan wel weer knuffelen is de hoop en verwachting van ouders en kinderen.

'Ik denk sowieso dat als iedereen ingeënt is, er dingen zullen blijven zoals thuiswerken en niet voor elk wisselwasje op reis moeten. Het zal een meer hybride vorm zijn, waarbij we de goede dingen behouden.'

'Kind: ik denk dat we op een gegeven moment gewoon weer drie zoenen of handen mogen geven, maar dat mensen gereserveerder zullen zijn. De boks, de ellenboog of de Namasté zijn toch ook prima begroetingsvormen?! Ik vind zelf de boks het fijnst! Maar je weet het niet, misschien geef ik mijn broer ineens een knuffel, gewoon omdat het weer kan!'

Observatie van een groepsgesprek in 'het leerlingparlement' van een school: De laatste vraag die ik stelde was welke dingen van het "nieuwe normaal" ze straks wilden behouden als het virus een keer weg zou zijn. Er werd heel diep nagedacht. Tot een meisje uit groep 8 zei: "ik weet eigenlijk helemaal niet meer hoe het hiervoor normaal was, alles is eigenlijk al heel normaal". De anderen kinderen waren het daar mee eens

Bijlage: lijst van onderzoekers

Onderzoek o.l.v. Antropoloog des Vaderlands:

Dr. Danielle Braun

Analyse data en preparatie:

ing. Colinda de Beer MSc

Marijke Dieleman

drs. Arne Stoffer

Yolanda Logt

Indi Braun

Montage en docu's door visueel antropoloog Universiteit Leiden:

Silke van Diemen MSc

Onderzoekers:

Drs. Adinda Bremer

Alice Grasveld Msc

Drs. Alice Pasmans

Angelique Heijnen

Anne Josine van Scheepstal

Annemarie van Mossel

Anthea van den Berg

Drs. Arne Stoffer

Dr. Bregje Termeer

Ing. Colinda de Beer MSc

Desiree Majoor

Dominique van Dam

Drs. Edith Triebelinig CMC

Eelkje Witteveen

Drs. Elvia van den Berg

Mr. Geertruyt Stokes

Indi Braun

Ingrid de Wit

Irene Boersma

Irene Schoone MSc

Jori Alkemade

Jorien Oosterman

Jos Stierhout

Leonie van Amstel

Lianne Quax MSc

Drs. Lynn Seraus

Drs. Margot Kijlstra

Drs. Margriet Kat

Marieke Korossy

Marielle Zwaga
Marien Colijn
Marijke Dieleman
Marijke Steegstra
Marion van de Guchte
Drs. Marlie Bongaerts
Mascha Kreugel
Maud Verheij
Maurits Verhagen
Michelle Heestermas
Ir. Miranda Schutten
Nikkie van de Ven-Dielissen
Peile Hu
Petra Sommer
Petra van 't Klooster
Robert Smit
Sabijn Dullaart
Sandra Bouckaert
Msc. Saskia Westerink
MSc. Silke van Diemen
Sophie Schrover
Stephanie van Rossum
Sylvia Weijmer
Willem Johannes Dijkshoorn
Yolanda Logt